

## SAECVLVM NOSTRVM

*Da en romersk godsejer mødte folkedybets længsler i Bithynien og foretog det nødvendige – Plinius' Brev til Trajan, Epistulae X.96*

*af Ivar Gjørup*

Plinius' brev om de kristne har en særlig berømmelse. Her står vi med en romersk embedsmand, litterært dannet, godsejer, medlem af magtens inderste kreds – og over for ham en ny og ubegribelig bevægelse, som myldrer frem i samfundets lavere lag. I dag er den en verdensreligion.

Brevet er rettet til Caesar Traianus, den øverste magthaver i det romerske rige. Det er rettet til ham som spørgsmål om fremgangsmåden over for disse kristne. Nogle af dem har Plinius allerede ladet henrette, andre har han ladet slippe – de var, viste det sig under det retslige forløb, alligevel ikke *Christiani*. Men en tredje gruppe sidder fortsat fængslet. Det er dem, der indrømmer at have været det, men oplyser, at de ikke længere er det. Hvad stiller han nu op med dem? Dét er embedsmandens ærinde. Brevet og anledningen dateres almindeligvis til det år, vi kalder 112 e.Kr., måske et eller to år før. Det indeholder beskrivelser af disse sære menneskers liv og hverdage, som Plinius har skaffet sig oplysninger om. Og det antyder en løsning og et svar på spørgsmålet – det svar, som kejseren da også stort set meddeler i sin korte svarskrivelse.

2. Men er brevet, hvad det giver sig ud for at være? Er det en embedsmæssig skrivelse, der udløser et embedsmæssigt svar? Brevene mellem Plinius og Trajan er samlet som tiende og sidste bog af Plinius' Breve; de ni foregående bøger rummer breve i den vanlige romerske stil: Brevene er angiveligt skrivelser til vennekredsen, men indholdet er alment vedkommende; de virkelige adressater er den dannede læseverden. Brevet er en genre. Dette kan ikke gælde brevene til Trajan på samme måde. Alligevel får vi en fornemmelse af, at genren også her stiller sine krav. Dersom vi virkelig havde med embedsskrivelser at gøre, savner vi mange oplysninger og enkeltheder, som embedsførelsen fordrer. Læseren er underholdt af brevene; de er rettet til på en sådan måde, at de kan nå et større publikum, bringe oplysende billeder og lærerige glimt fra embedsmandens liv i det fremmede. Bag brevene i deres udgivne skikkelse kan der sagtens

ligge en mere kedsommelig eller tør korrespondance mellem centraladministrationen i Rom, underskrevet af Trajan, og embedsværket i Bithynien, skrevet af Plinius. Men den gode smag kræver dannede breve. Brevet om de kristne er et af dem.

Dermed må vi også skifte læsebrillerne ud. Væk er den nidkære embedsmand, der tumler med en sag, som kræver afgørelse på højeste sted. Væk er det vante billede af romermagten, der undrende møder disse nye troende og vrider hænder, hvad skal vi dog stille op? Væk er egentlig også billedet af de drabelige indgreb, som Romerriget besluttede sig for, og som indgår i den lange række af martyrier, der sidenhen kastede glans over den unge kirke.

Alt er nu i stedet gestikulation, ikke virkelighed, men litterær dannelse. Hver lille del af brevet skal læses ud fra denne betragtning, hele henvendelsen skal forstås således. En artikel om besynderlige indfødte, som den romerske *gentleman* vil berette om for sine standsfæller i hjemlandet. Når man først forstår det, bliver brevet til gengæld meddelsomt på en ny måde. Billedet af den christianske eller messianske bevægelse i Bithynien tegner sig med ny skarphed.

3. Lad os begynde med et litterært træk ved brevet, som er nemt at få øje på, den såkaldte *oratio trimembris*. Jeg benyttede den selv for et øjeblik siden, tre gange skrev jeg 'væk er' – og læseren tænkte måske ved sig selv, at den tredje gang var lidt tynd. Nu kan du i hvert fald få lov at tænke det. Skriveøvelsen stiller sine krav, har man to gange sagt 'væk er', melder nødvendigheden sig: Det må siges en tredje gang, find på noget!

Den romerske godsejer magter den øvelse meget bedre. Og virkeligheden – som vi ynder at betegne den – står ham tilsyneladende bi: Der er vitterligt tre grupper af anklagede, lad os på dansk kalde dem bekenderne, benægterne og de frafaldne. Den 'treleddede fremstilling' vinder sin særlige mening derved, at Plinius har handlet på egen hånd med to af de tre grupper, bekenderne har han henrettet, benægterne har han løsladt.

Nu er det op til Trajan at fylde den manglende plads ud (96.2), han må træffe den kejserlige beslutning, som brevskriveren lægger op til med sin *oratio trimembris*: Hvad gør vi ved tredje gruppe, de frafaldne?

Skal man skelne mellem aldersklasserne, eller skal selv de alleryngste behandles på samme måde som de mere forhærdede? Kan man benådes, hvis man vil angre, eller skal det ikke gavne den, der i det hele taget har været *Christianus*, at han nu er ophørt med at være det? Er det navnet i sig selv, også hvis de ikke har begået nogen ugerning, eller er det de misgerninger, der klæber til betegnelsen, der skal rammes af straf?

Snakken går. De kristne gør skrækkelige ting. Deres 'forbrydelser' hedder *flagitia* hos Plinius; det er 'ugerninger', 'skændsler'. Hvad de går ud på, bryder brevsriveren sig ikke om at oplyse. Som embedsmand skylder han os vel at fortælle, hvad anklagen går ud på? Men godsejeren holder tungen lige i munden, her hersker den gode smag. Hvis disse undermennesker skal have dannede menneskers opmærksomhed, må de renses for utøj først. Det nærmeste, Plinius under os at komme, er den afværgende omtale af deres troslære: Hvad tror disse vildførte stakler på?

Jeg fandt intet andet end *prava superstitio*, meddeler den kræsne brevsriver: 'fordærvet overtro'.

Og der var ingen ende på dumhederne, ordet *immodica* føjer sig til beretningen: *Nihil aliud inveni quam superstitionem pravam et immodicam* (96.8). Nu stoler jeg på, at min læser har udviklet en skærpet høreelse – vi kan næsten indfinde os ved den retlige undersøgelse og høre de troende gøre rede for den store og enestående begivenhed, der fandt sted i bedsteforældrenes unge dage, en judæisk mand blev henrettet, men overlevede og bragte bud om snarlig frelse til alle, der vil tro på den skrøne. Desuden går Jorden for resten under; det er ganske vist, og det sker lige om lidt.

Vi begriber, at Plinius skåner sine læsere for enkelthederne. Men andre enkeltheder udfolder han med større omhu. Her gælder det disse *flagitia*, som de kristne giver sig af med, om man ellers skal tro rygterne om dem. Det skal man ikke, siger godsejeren, og embedsmanden taler samme sprog. Han har forhørt de anklagede, og de forsikrede alle som en – *affirmabant* – at de alene gav sig af med at synge salmer, aflægge en slags spejderløfte om at opføre sig pænt, og siden samles til et fælles måltid mod aften, hvor der heller ikke fandt noget sted, som ikke tålte dagens lys eller embedsmandens undersøgelse (96.7). Ingen kannibalisme, ingen udsvævelser, fornemmer man, men det siges ikke. Kun bedyrelsen af det modsatte finder udtryk, et dannet udtryk: *promiscuum tamen et innoxium*. 'Fælles for dem alle og harmløst'.

Men kan man uden videre stole på deres bedyrelser? Embedsmanden har sikret sig; han underkaster et par af dem pinligt forhør. Under de omstændigheder kommer sandheden frem; desuden kræver lovgivningen det, uden tortur vil samfundets laveste ikke være troværdige. Det er et par tjenestekvinder, der mishandles – dermed kan sagen anses for opklaret. Disse *Christiani* mødes før daggry, synger en salme og tilbeder deres gud, sværger en hellig ed om ikke at begå hor, tyveri eller mened og at tilbagelevere gods, andre har betroet dem. Så går de hver til sit og mødes igen til aften for at indtage dette fællesmåltid.

4. Dermed kan spørgsmålet forelægges for kejseren, uden at denne skal tænke for meget over det. De frafaldne kan frigives. Straffen gælder *nomen*, ikke *flagitia coherrentia nomini* – for der er ikke sådanne *flagitia*. Mildhed vil lønne sig; embedsmanden stiller kejseren en gevinst i udsigt: Vi kan komme dette uvæsen til livs! Når det nemlig bliver kendt, at man ikke straffes for at have været *Christianus* – for at *have været* det – bliver det oplagt for de undermennesker, som har ladet sig forføre, at afsværge deres urimelige overtro og således undgå dødsstraffen. Plinius ser allerede sådanne udviklinger i området: Folk vender tilbage til deres nedarvede forestillinger og vanesæt (96.10), man bringer igen ofre til guderne, salget af offerdyr er på vej op, krisen afværget, lyder det mod brevets slutning.

Her vil den tænksomme læser gøre to anmærkninger: Hvis de kristne ikke begår forbrydelser, hvorfor straffes de så for overhovedet at være det? Hvordan kan *nomen* indebære dødsstraf? Det spørgsmål vil vi gemme til sidst. Det andet spørgsmål gælder brevets angivelige ærinde, at være embedsmandens henvendelse til den overordnede, et spørgsmål forelagt til afgørelse i rigets hovedstad: Afgørelsen bliver den ønskede, nemlig at de frafaldne går fri; det ved vi fra kejserens svarskrivelse, der følger lige efter.

Men det gjorde den jo ikke i *real time*, om jeg så må sige. Der gik uger, før Plinius kunne håbe på at se det kejserlige responsum. Men i det udgivne brev er den gunstige virkning af embedsmandens kloge beslutning allerede omtalt, folk samles igen om de kendte helligdomme, uvæsenet er trængt tilbage, det går den rigtige vej – siger godsejeren. Ikke embedsmanden. Han kunne ikke ret godt vide det. Dette er ikke en embedsskrivelse. Det er læsestof for den smagende overklasse.

Og den smagende læser har nydt et andet træk ved brevet, som har udløst nogen disput i faglige kredse.<sup>1</sup> Ingen, der kendte Plinius – og ingen dannet læser overhovedet – ville overse brevets tydelige henvisning til en anden beretning, der på samme måde beskriver ansvarsbevidste romere fra de bedre kredse beskæftiget med at redde Rom fra fordærvelig overtro: Skildringen af den såkaldte Bacchanalieaffære tre hundrede år før, udødeliggjort hos Livius i hans *Romerske Historie*, et af de værker, som Augustus besørgede til gavn og belæring for læseverdenen små hundrede år før Plinius – de gammelromerske dyders genkomst, nu som læserens *imitatio*: historiskrivningen som opbyggelighed.

Livius fortæller, at de romerske *patres* – senatets medlemmer – blev opskræmte i det år, vi kalder 186 f.Kr., da efterretninger fra folkedybet nåede op til de højfornemme herrer. Talrige romerske mænd og kvinder af alle aldre og samfundslag havde, viste det sig, i længere tid hengivet sig til udskejelser af den værste slags, dyrket vinens og ekstasens gud *Bacchus*, ham vi også kender under navnet Dionysos. De troende havde dannet hemmelige forsamlings; de havde mødtes til natlige orgier, der var ingen ende på det. Senatets Fædre trådte straks sammen. De vidner, der havde røbet sagen først, fik forsikringer om frit lejde. Så gik sagen sin gang, de skyldige blev pågrebet, anførerne dømt og henrettet, ny og strengere lovgivning gennemført. Rom var reddet.

---

1. *Studies in Ancient Society*, ed. M. I. Finley, London 1978, bringer to væsentlige indlæg om kristenforfølgelserne: *Why Were the Early Christians Persecuted?* Bidragerne er G.E.M. de Ste Croix over for A.N. Sherwin-White, emnet er retsgrundlaget samt omfanget af disse forfølgelser. Her spiller Plinius X.96 en vigtig rolle.

De to indlæg har en forhistorie. G.E.M. de Ste Croix' bidrag går tilbage til en forelæsning afholdt i 1961 og trykt første gang i 1963, *Past and Present* no. 26. Han skrev sidenhen om dette brev og om forfølgelserne i *The Crucible of Christianity*, 1969, et bredere anlagt storværk redigeret af Arnold Toynbee, og gentog sin opfattelse, at Trajans svar til Plinius i betydeligt omfang sikrede de kristne mod vilkårlige forfølgelser de næste halvandet hundrede år. Sherwin-White's modindlæg blev første gang trykt *Past and Present* no. 27, 1964, som svar på artiklen året før.

Spørgsmålet om Livius og Bacchanalieaffæren som litterært forbillede optager ikke de Ste Croix: "see the analysis of Pliny, *Epist. X.96* by de Ste Croix", skriver han i en afsluttende note i *Studies in Ancient Society* 1978, s. 249, med en henvisning til *Crucible* s. 345-7, og til Sherwin-White's kommentar i *Letters to Pliny* [1966], s. 691-712. Også her gælder det deres livslange uenighed om forfølgelsernes omfang og retsgrundlag.

Men Sherwin-White nævner spørgsmålet om Livius i sit bidrag til *Why Were the Early Christians Persecuted* (s. 253), hvor han omtaler Plinius' brev X.96 som "written in a markedly literary style" og tilføjer en note: "Cf. R.M. Grant, 'Pliny and the Christians', *HTR*, xli (1948), pp. 273 ff., **who however overestimates the echoes of Livy in Pliny's letter** [min fremhævelse]."

Hos Plinius er der ingen henvisning til Livius eller omtale af Bacchanalieaffæren. Men godsejeren ville ikke drømme om noget så plat som at røbe forbilledet. Det vil den dannede læser sagtens få øje på selv. Og den læser, der *ikke* får øje på det – ja, hun og han må så nøjes med det læseudbytte, der er dem beskåret. Sådan spiller vi!

5. Den opmærksomme læser opfattede de sproglige gentagelser fra Livius og de behændige ændringer i forhold til forbilledet, en ny opmærksomhed over for folkedybets besynderlige forestillinger, omhyggelig undersøgelse og udredning af de fremmedartede forhold, fulgt af en nøgtern afvejning for og imod: Sådan gør vi i vore oplyste tider! Jeg nøjes med de mest iøjnefaldende steder – hos Livius er det 39. Bog cap. 8 til 19:

a) Han taler om denne farlige *contagione morbi*, ‘som en smitsom sygdom’ (39.9.1); og Plinius skriver til Trajan, at denne ‘overtroens smitte’, *superstitionis ... contagio*, har bredt sig til både større byer, landsbyer og landområderne (96.9.). Livius lader konsulen fortælle, at Bacchanalierne er udbredt over hele Italien og i byen selv (39.15.6). b) Livius gengiver hovedindholdet i deres *prava religio* (39.16.6) med ordene *hanc summam inter eos religionem esse*; hos Plinius læser vi *hanc fuisse summam vel culpae suae vel erroris*, og lægger mærke til hans dæmpede sprog, ‘deres brøde eller vildfarelse’ (96.7). c) Men han kalder vildfarelsen en *superstitionem pravam et immodicam* (96.8).

Den litterært dannede godsejer-embedsmand genlyder af den højstemte fortælling hos Livius: Aldrig havde Rom svævet i større fare, siger konsulen til de forsamlede *Quirites*, end ved denne galskab, som har ramt tusinder og atter tusinder af vildfarne sind. d) Mødet indledtes med en *solemne carmen*, skriver han, og her kan det ord forstås som ‘vanlig’, som den hymne, man forskriftsmæssigt sang (39.15.1). Men straks efter taler konsulen og siger, at denne ‘højtidsfulde anrøbelse’, *solemnis deprecatio*, aldrig har været mere passende. Han gør så rede for de alvorlige skridt, man fra den romerske øvrigheds side har taget for at slå galskaben tilbage.

Plinius indleder sit brev til kejseren med ordene: *Solemne est mihi, domine*, ‘Det er min sædvane, herre’ – men med netop dét ord får han også sagt, at det ligger ham på sinde; det er en ‘højtidelig pligt’ at henvende sig om sådanne anliggender til den højeste myndighed i riget (96.1).

e) Om de kristne svarer Trajan, i overensstemmelse med Plinius' oplæg til beslutning, at de ikke skal forfølges: *Conquirendi non sunt*. Også han har læst Livius, det havde de alle. Hos Livius er dette netop ordet for øvrighedens indgriben, de bacchanalske præster skal efterlyses og pågribes overalt, to gange hedder det med det samme ord *conquiri* og *ut sacerdotes ... conquirerent* (39.14.7 og 9).

6. Vi kan føle det i dag, som om disse genlyde er tilfældige, og det må stå enhver frit for at fastholde det indtryk. Der er jo kun så og så mange ord til rådighed, når man skal skrive om retslige undersøgelser, pågribelser og forhør, domme, straffe og så videre. Andre læsere vil hæfte sig ved det forhold, at det netop er genlyden af *samme slags fortælling*, Plinius får anbragt i sin egen sammenhæng: De betjener samme overordnede billede hos ham som det, han husker fra sin læsning af Livius i de unge år, folke-dybet og de vise fædre. Han kunne også sagtens have haft Livius med i sin bogsamling, da han på kejserens opfordring begav sig af sted til den ansvarstunge opgave at bringe orden til Bithynien – det nordvestlige Tyrkiet i dag – og sikre området en bedre forvaltning i tæt samarbejde med den kejserlige administration i den fjerne hovedstad. Han kunne vel dårligt undvære den. Genlæste han Bacchanalieaffæren, mens han skrev brevet? Jeg tror det. Om brevet blev færdigkomponeret i Rom, eller mens han endnu var *legatus* i Bithynien, det kan ingen vide. Han var død inden for et par år efter og nåede måske aldrig tilbage til Italien.

De næste sammenligninger må være korte. Også her gælder det, at de gentager fortælle-mønsteret fra Livius og netop derved synliggør en ny tidsalders muligheder for civiliseret retspleje, sådan som Plinius så det:

f) Livius 39.13.10, *ex quo in promiscuo sacra sint, ... nihil flagitii praetermissum*, med ordet *flagitium* brugt igen og igen sammen med *facinus* o.a., der 'manglede intet i afsporet optræden', da først de to køn holdt gudstjenester sammen.

Plinius 96.7 om fællesmåltidet, *promiscuum tamen et innoxium*, her var der ingen, der opførte sig dårligt. g) *Flagitium* kan sammenholdes med 96.2, hvor Plinius gør forskellen gældende, skal 'navnet' straffes, eller den 'ugerning', som klæber ved betegnelsen: *nomen ipsum, si flagitiis careat, an flagitia cohaerentia nomini*

h) Livius 39.13.8: De vildfarne kunne indvies *tres in anno statos dies*, 'på tre fastsatte dage om året'.

Hos Plinius 96.7 mødtes de kristne *stato die ante lucem*

i) Livius lader konsulen udtale, 39.15.7, at folk nok 'forestiller sig, at hvad end det er, kan der ikke være ret mange indblandet', *credere ... quaecumque sit, ad paucos pertinere ...*

Den årvågne Plinius ved, 96.3, at der bør falde straf, 'hvad end det var, de tilstod', *Neque enim dubitabam, quaecumque esset quod confiterentur*

j) Livius kan berette om det store antal mennesker, der blev straffet eller prøvede at flygte eller tog deres liv under retsopgøret; mange blev henrettet: Folk 'anmeldte' de skyldige, 39.17.5, *multorum delata nomina*

Plinius skriver om dem, der blev 'anmeldt', 96.2, *qui ad me tamquam Christiani deferebantur*, og fortæller lidt efter om 'en anonym liste, som rummede manges navne', 96.5, *libellus sine auctore multorum nomina continens*

k) Livius fortæller, 39.18.2, om sådanne ubefæstede sjæle, som intet ondt havde gjort, men blot svoret til Bacchus og sunget med 'på den hellige sang, når præsten sang for', *carmine sacro, praetereunte verba sacerdote*

Plinius lader de anklagede anråbe de romerske guder, 96.5, og går selv i spidsen, 'siger ordene' for dem, *cum praetereunte me deos appellarent*

7. Vælg selv, hvad du vil efterligne, og hvad du vil søge at gøre bedre! Sådan lyder Livius' opfordring til læserne i hans Indledning (10). Historien er et *exemplum* for os alle, siger han. Plinius fulgte den anvisning. Trajan var ikke i tvivl om, hvilket forlæg hans gode ven ude østpå gjorde brug af i dette brev. Netop derfor må kejseren opholde sig ved denne *libellus sine auctore*, som brevet nævner: Sådan gør vi ikke i dag, svarer Trajan.

Stedet er bemærkelsesværdigt. Plinius har fulgt sine kræsne krav til skrivekunsten, han har tre slags anklagede – bekenderne, benægterne og de frafaldne – han må derfor også have tre slags anmeldelser. 'Sådan går det gerne,' skriver han (96.4), 'mens en sag



er under behandling': Der vil indløbe flere beskyldninger. Nogle 'anmeldes', *deferentur*, de viser sig at tilstå. Andre indgives til øvrigheden som navne på en liste uden afsender; de benægter alt, og overbeviser Plinius om deres uskyld ved at anråbe guderne, *praeunte me*, og ofre til kejserens billede samt forbande Kristus (96.5). Intet af dette kan man få en sand kristen til, som han skriver. Atter andre 'nævnes af en angiver', *ab indice nominati* (96.6): Denne tredje gruppe indrømmer, at de *har* været kristne, men de er det ikke længere; det beviser de på samme måde som benægterne.

Plinius får det til at fremstå som den nydeligste *oratio trimembris* på den måde, at hver af de tre slags anklagede svarer til hver sin af de tre slags anmeldelser. Men dét kan jo ikke ret godt passe. De 'anklagere', som henvendte sig til øvrigheden og sigtede nogen for et eller andet, kaldtes *delatores*, mens andre optrådte som 'angivere', *indices*, og var kendt af øvrigheden; men de forfulgte ikke selv sagen. Den tredje slags findes egentlig ikke og optræder kun i dette brev, fordi den betydelige stilist Plinius behøver den i sin treleddede tale, i sin *oratio trimembris*: Der har muligvis været en sådan anonym liste, men embedsmanden burde ikke have nævnt den; det er upassende. Hans kræsne skrivestil får ham til at gøre det alligevel. Det indbringer ham en kejserlig reprimande. Læseverdenen fik lov at læse med, og fik således det allerbedste indtryk af rigets overhoved – men der er også et spil mellem kejseren og godsejeren, to højt begavede og belæste romere. Trajan svarer tilbage med den svageste genlyd af den store Livius fra halvandet hundrede år før, og hans Bacchanalieaffære hele tre hundrede år tidligere. Plinius har valgt sit *exemplum*, er vi nu enige om. Læg så mærke til kejserens svar:

En navneliste uden afsender har ingen plads i retsplejen, skriver Trajan (97.2). 'Det er på én gang et meget slet eksempel – og hører ikke vor tidsalder til!' *Nam et pessimi exempli nec nostri saeculi est.*

8. Vi kan sammenfatte: *Saeculum nostrum* stiller betydelige krav til magtens udøvere. Når vi lever op til dem, og det er de to fornemme romerske mænd jo enige om, at de gør – efter bedste evne – da vil folkedybet kunne holdes i ro, galskaben vil altid kunne 'rettes op'.

*Quae videtur sisti et corrigi posse*, skrev Plinius (96.9). Dersom vi straffer *nomen* og ikke efterforsker *flagitia*, 'kan dette bringes til ophør'. Derfor er 'navnet' det vigtige, for navnet kan man fraskrive sig. Der skal være plads til at angre, *paenitentiae locus*. Vi har styr på det, endnu bedre end Livius' vise fædre: De kristne vil snart være fortid.